

ZAMARRIPAK EU— / AU— ADIZTAIU ALDAERA IXILA, BERE AZKEN GRAMATIKAN

Eusebio ERKIAGA

Laredon jaio zan Pablo Zamarripa Uraga 1877. urtean, baina txiki-txikitatik Bizkaiko Txorierriratu eta Sondikan, bere gurasoen jaioterrria izan eban gehienbat bere egoitza. Gurasoak, Bernardino eta Tomasa. Abade egin zan eta Bermeoko Zoroetxeko kapilau be, izan zan unada baten. Geroetan euskaltzain oso, jaiotze mendeurrenik ospatu bagea.

Euskerearen alorrean lanean gazterik hasi zan eta hilarterainoko guztian behargin, zal eta iraun handikoa gertatu ere.

Batipat, bizkai euskalkian jardun izan eban, hizlauez ta hizneurtuz idatziz. Haren lana alde bikoa da. Irakasteari dagokionez, gramatika arloan, eta berba eta esaldi jatorren saioretan ibili zan. Bere *Gramatica vasca* liburua sei bidar gino argitaratu eban. Azken etxagerratearen ostean, alerik ere ez egoen salgai. Euskalgirorik ere, egia esan, ez egoan. Arean ezin horrelako girorik gerta, jaurbideaz gogorrean jabetu ziranez gure Herriaren ezaugarrien zapaltzaile antzean jokatu eben eta. Ezaugarrien artean herriaren berbeteak ere, egundoko jazarkundea jasan behar izan ebalako.

Halakoren baten horraitino, harik hamabi urtera edo, arnasa apurra hartzeko eretia heldu jakon euskereari. Euskaltzaleentzako atsekabeen aringarri etorren. Zamarripa ere zirkin egitekotan egoan. Zazpigarren edizinoa egingo ebela, emon eutsan buruak. Horretarako Gasteizko eleiz-baimena 1950. maiatzaren 8an lortu eban. Zazpigarren irarkaldiaren barrukoa aurretikoena baino hobea izango zan, ikasleari bideak errezagotuz. Kalkoan gorgor eukan asmo hori idatzi egin eban, bere lehengusu Antoninori liburua eskeintzeko sarreran, Sondikan 1950. urteko San Pedro bezperan.

Horraitino, nork esango, harik hemeretzigarren egunean, uztailaren 17. hil zan Sondikan, Ganboa etxean.

Beraz, defuntu ederraren gogoa ta borondatea zertzea haren arreben eskuetan geratu zan; arean, zazpigarren irarkaldia egitea. Honetara lau urte alperrik, harik eta 1955ean Verdes Atxirikarenetik dei egin eta asmoa azaldu eusten arte.

Irarkizun zana han euken, gramatikaren seigarren edizinoako banako bat. Han hor hemen, ikutuak, orraztuak, aldaera ta zuzenketak eskuz eginak. Nabari, orri bateri atxikirik egoan paper zuria, azpian estalirik geratzen zana ezereztuten ebana; Zamarridak eskuz idatzia, 28 adiztaiu jasean eta zerrendan paper zurian.

Irakurri eta harritu egin nintzan; azalpenen bat ete egoan, eta bapere ez. Han egozan Conj. act. mixta izenekoan, gaur dan eguneko zer(nor)-nori-nork, indicati-voko oraingo taiuak (itanozkoak beste bazter baten azaltzen zituan). Zamarridak anartean berberak (eta aspaldietako bizkai idazleek) erabili izan eban (d)eu erroa bazterrean lagaten eban zahartzaroen, eta (d)au— zan zazpigarren ekitaldiko bide erakusle.

Zerik zetara ete zan burubide hori, iraultza txiker hori? Begi-zizta, kasketaldia? Lagunik nahikoa (d)au zale zala ohartuta? Ziur asko R.M. Azkueren berben eraginez aldatu zala uste dogu. Hor egoan Morfologia vasca totoloa, 1923. urtekoa.

Aipamen luze samarra gerta daiteke, baina merezidu dau, edozeinek ahazturik dogunez gero, barriro ere gogartu dagigun. Orrialdea 703, eta 945 zenbakia.

«Observaciones. (...) 2ª Al pie del paradigma como segunda inicial que indica el carácter de cada flexión, se ha puesto una *r* con significación de recomendable. He aquí la razón de esta recomendabilidad. Al paso que en muchas flexiones objetivas de este mismo auxiliar el diptongo *au* es *o* en todas las localidades, excepto en el moribundo hablar de Zigoitia, en estas flexiones de recipiente *au* es para unos *au*, para otros *eu*, para muchos *o*, para varios *e*, para algunos *u*. *Egin daust* «me lo ha hecho» de Orozko y Baranbio es *deust* (B-g-l-nab-zean?)*zig*, *dost* (B-ber-oñ-sor-otx-ub-zean?), *desta* (B-eib), *dust* (B-aram-leg-mond-zean). Valernos en el primer caso de *dut*, *duk*, *dun* por *dot*, *dok*, *don* que se oyen en todas partes, sería contraproducente. Elegir en el segundo *daust*, *daustazu* y *dauste* por salir de ese conglomerado (repartido en diversas localidades) de *deust*, *dost*, *doste*, *desta* y *dust* parece razonable. Así lo hacen por lo general los escritores bizkainos de nuestros días y creo que con aceptación de los lectores».

Halan ere, Azkuek ohar hau laga eban: «Entre los antiguos raras son las flexiones con *au* que nos dejaron». Eta bakan horretan ere, egile berberak gehienbat *eu* erabili izana, ez dau ixildu. Halan Pedro Astarloa eta Pedro Ignacio de Barrutia, hain zuzen hiru mende lehenagoko idazlea.

Subjuntivoko orainaldi eredian (Iragankorra, (nor-nork) Zamarridak «dagi-dan, dagizun, dagian...» taiuak daukaz. Geroago, aldi berebean baina zer(nor)-nori-nork arloan (141 orr.) «dagistasun, dagistan... dagiskuzun, dagiskun... dagio-dan, dagion, dagitsudan...» Ez, arean bere, zaharren degistasun, de(g)idazun, de(g)ion, eta abar.

Bekargu, azken aipamenaren osagarri: (*Morf.* 1983 zenb.) «La tal s no se agrega a los elementos personales *n, o y oe*».

* * *

Arteraino, Zamarripak bere Gramatikan hiztegiaren atal bat ere, sartu ohi eban. Baina 1955 urte haretan zerau iradoki neutsen, eta ontzat emon eben senideek eta irargileek: gramatika hori soilik liburu bat eta bereiz, hiztegiño biekin, euskal-erdera ta erdal-euskera gutun apartekoa egin. Geunkan matearialaren arabera frogak zertzen alegindu nintzan, baina iratxoek huts edo okerren bat bahean zehar arrainduten dabe. Zamarriparen Gramatica vasca (Dialecto vizcaíno) 1955 abenduan kaleratu eben, Verdes Atxirika irarkolan egina, 302 orrialdekoa.

Beste liburuska hori, arean, *Vocabulario vasco-castellano y castellano-vasco* (Suplemento a su Gramática del año 1955) harik urte bira, 1957 g. atera eben, irarkola berean; 164 orrialde eta gehigarritzat hiru apendizte labur: *s ta z* letren aldea daben hitzak; umeeek ohi dituen berbak eta izen bi dituen tokiak, gaztelaniaz mintzatu ala euskeraz egin.

Gramatikeak L lezino ditu. Bakotzaren amaieran ikaslearentzako zeregin lez, itzulpen lerroak atal bitan, euskal-erdera ta erdal-euskera. Honen osagarri, beste bazter baten «Clave de temas» txortea dauka. Horregaitik ikasbide hau onurakorrago egiten da; lezino bakotzeko lanen testua alderantzira eskeintzen deutso ikasleari, eta irakasle liburu ere bihurtzen da.

Egilearen mundua batipat Txorrierri zanez, elekundera ere, baserri girokoa da gehienbat, hau da, liburuko ariketen eta alkarrizketen guna. Aldian aldiko, ganera etorkigun euskera urbanoaren eremuaz, jakina, jai eukan abade zaharrak. Irakasbidea, didaktika arabera egokien danik ezin esan.

Beste liburu estimagarria ere, hor laga euskun, *Manual del Vascófilo* (libro de modismos, onomatopeyas, elipsis, etc., del vascuence vizcaíno). Bai liburu honetan eta bai gramatikan, hainbeste ohar eta argitasun emoten deutzaz euskaltzaleari, ikasbidea ondo hornidua geratu dadin. Bereiz, *Conjugaciones guipuzcoana* zerrendak ere argitara zituan, hain zuzen ezagutu ez dodan lana.

Ustetsua eta baikorra zala, dirudi. Gramatikako testuan bertan ere, gogaro onaren erakusburu bi aitatu geinkez. Galdegaiaren auzia mahaiganeratzan danean, 16. orrialdean, egileak ikasleari lau pertsonaia barri jarriko deutzaz begien aurrean: «Atendiendo a cuatro que protestan». Zeintzuk? BA baldintzazkoa, EZPA ezerako balizkoa, BA indartzailea eta EZ ukamenekoa. Jarraipenean, lau horreek, «enterados oportunamente de que se ha dicho que la palabra dominante en la oración vasca debe ir siempre inmediatamente antes del verbo conjugado...» auzitegian bailegozan, bakotzak berak banan dakar norbere auterestia ta urtenbidea.

Beste behin, 85. orrialden daukan txantoin, —orrialdearen heren bat hartzen dauan kuadrúa da—, zerau dino: «Un anuncio grato al lector. En la página 87 comienza la conjugación activa perifrástica (Iragankorra 1, nor-nork) cuya estudio le ha de ser, D. m., todavía más fácil que el de la neutra igualmente perifrástica que...»

Iraizean, idazle ginoan be, zertu dagigun. Ikutua besterik ez bada ere, Koldo Mitxelena bere *Historia de la Literatura vasca*, 1960, 155 orr. idatzia, berralda daikegu: «La ficción no ha tenido gran cultivo entre nosotros, más allá del relato oral. Se han elaborado reiteradamente sin grandes pretensiones literarias temas populares, muchas veces con tendencias moralizantes; así en los libros de los sacerdotes Urruzuno y Zamarripa».

Azken honen gogaroaren etrzean, horraitino, lehenengo Euskaltzainburua ere jarri geinke, Koldok Azkuezaz idatzirikoa gomutan dogula: «Tenía un humor amable y juguetón (como Larramendi) que le llevaba a menudo a llenar de chascarrillos las páginas más serias de sus obras» (143. orr.).

Txorierrikoa, baina don Pablo baino gazteagoa zan Mikel Zarateren berbak ere, jasogarri bekiguz, Sondikakoari buruz: Beste inok baino obeto erakutsi deusku Bizkaiko Txorierra aldeko berbetearen berarizko usain gozoa. Izkeran argi jatorra, esakeretan aberats eta errikoia; idazlanetan laua, gatz handi bako umoretsua» (BEI, 171).

Argitaratu zituan literatura liburuak aitatu doguz behingoan. Artean, egunkarian ere euskeraz idazten eban, eta beraz, gaur dan eguneango berbakeraz, kazetari ere izan zan, lanak Bilboko *La Gaceta del Norte* zalakora bialtzen zituan eta. Bere laneginen zabalkundea, zelanbait, bere ziran beste liburuen bitartez egin ohi eban, liburuen azaletan zeintzuk eta zelakoak ziran, nasai agertzen ekian eta. Haren berbaz baliaturik, hona hemen:

Gora begira. Libro de poesías euskéricas de sabor religioso, patriótico y vascofílo (varias de ellas premiadas en concursos). (Agotada).

Anayak gara. Cuento catequístico en vascuence, con tres dibujos. Opúsculo muy indicado para regalo a niños euskaldunes.

Zaparradak eta. Libro de trabajos euskéricos en prosa y en verso, escritos en tono jocoso, para solaz de los amantes del vascuence. (Agotada).

Kili-kili. Otro libro de trabajos euskéricos en prosa y en verso, escritos igualmente en tono jocoso, para...»

Firi-firi. Tercer libro de trabajos euskéricos en prosa y en verso, escritos asimismo en tono jocoso...»

Zamarriparen unore gurako horrezaz K. Etxenagusia antologilari beharginak ere, aipamenik egin dau. Gomutara jatort Nazario Oleaga euskaltzain eta gizon berba neurtuak esaten ekiana: «Zamarripa gurea bere artean esne bitsetan ibiltan zan, eta ez zan konturatuten, ez zan sekula konturatu, arlo irritsu zirikari horretan idazle izateko... gatzik ez eukana».

Txosten hau amaitutzat, eskuar dodan liburu argitarabariari begiradea egitea otu jat: *Guda Nagusia 1914-1918* Sutondoa saila. Labayru Ikastegiak joan dan abenduan kaleratua. Hautsak eta satsak zokondoan betiko hondatu baino lehen, 336 orrialdeko liburu jasekoan baturik «Kirikiño»-ren idatzi gehiago, hain zuzen, urte horreetan, *Euzkadi* egunkariak agertuak. Begiradea egiten hasi, eta ene! Za-

rrontzale berbea dakar 44. orrialdean, idazpurua «Guzur-sasia». Orrialde barrenean (2) *Zarrontzale* = Pablo de Zamarripa y Uranga abadea. Beste hiru bidar ere, aipatzen dau orrietan zehar. Baina azkeneko aipamena, 122. orr.: «Nik inoz esan dot euskaldunok alako pillosopo parrastada bat badogula geure odolean: adibidez, or daukozue *Zarrontzale* Asuako seme *argidotarra*, *sekuleko apizionea* dauana *polemiketara*, *dialeketikea* txirikillan erabilten dakiana». Hona, ba! Uste uste barik. «Kirikiño»-ren piper minaz topez egin dogu.

Nik neuk noizbait behar eta, Zamarriparen eu—/au— aldaereaz nekianaren testigantzea egina bego.